

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-241-1-8>

Кіпенський А. В.

*доктор технічних наук, професор,
декан факультету соціально-гуманітарних технологій
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
м. Харків*

Пономарьов О. С.

*кандидат технічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними
системами імені академіка Івана Зязюна
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»
м. Харків*

РОЗВИТОК ІНТЕЛІГЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЯК ЗАВДАННЯ ПЕДАГОГІКИ XXI СТОЛІТТЯ

На умовній межі тисячоліть людська цивілізація стикається з цілком реальними проблемами, які несуть загрозу самому її існуванню. Бурхливий розвиток техніки й технологій породжує технократичний характер освіти й відповідно мислення фахівців. Натомість відбувається певне нехтування вихованням і особистісним розвитком майбутніх фахівців. В результаті деформується система життєвих цінностей. Недостатній розвиток духовності й культури негативно позначається на характері міжособистісних взаємовідносин, втрачається людяність і доброзичливість. Підвищення інтелектуального рівня не супроводжується формуванням і розвитком інтелігентності випускників вищої школи. Науково-педагогічний склад факультету соціально-гуманітарних технологій Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» розробив і успішно реалізує стратегію розвитку інтелігентності студентів, формуючи їх як майбутню національну гуманітарно-технічну еліту і потенційних лідерів.

Вступ

Людське суспільство є надзвичайно складною суперечливою системою. Процеси її функціонування і розвитку істотною мірою визначають структура цієї системи та характер взаємовідносин між її складовими частинами. Цими частинами є як різного роду спільноти (класи, страти, верстви, групи, тощо), так і конкретні індивіди. Між ними існує складна сукупність взаємозв'язків та взаємовідносин, які визначаються тими функціями і завданнями, належне виконання яких постає призначенням кожного елемента цілісної системи. В її загальній структурі особливе місце посідає така специфічна спільнота, як інтелігенція. Її представникам притаманні висока культура й духовність, порядність і моральність, вихованість та відповідальність.

Інтелігентність виступає важливою інтегральною характеристикою вихованості й культури як певного конкретного індивіда, так і рівня культури певної спільноти чи навіть суспільства у цілому. Генератором і носієм цієї якості виступає специфічний соціальний прошарок, який вбачає свою місію в поширенні моральнісних норм, духовності й культури серед широкого загалу населення. Цей прошарок або верству прийнято називати інтелігенцією, а його представників – інтелігентами. Однак для цього прошарку характерними є як спільні цілі, завдання й підходи до їх виконання, так і неоднорідна загальна структура й широке розмаїття індивідуальних і групових особливостей. Спільні риси представників інтелігенції полягають у тому, що вони професійно займаються переважно розумовою і творчою діяльністю, яка здебільшого носить складний характер і вимагає від виконавців високого рівня компетентності та кваліфікації.

Специфічні інтереси інтелігенції та їх прояви зосереджуються у сфері моральності, духовності, загальної і професійної культури та відповідальності за належний розвиток цих якостей у соціокультурному просторі. При цьому характерною особливістю інтелігентності як суспільного явища є те, що вона не виникає у людини при народженні і не успадковується на генетичному рівні. В той же час та її істотна роль у забезпеченні соціального прогресу і розвитку гуманістичних цінностей, доброзичливості у взаємовідносинах між людьми вимагає цілеспрямованої діяльності суспільства, насамперед системи освіти, по формуванню і розвитку інтелігентності.

Ефективне ж розв'язання цього вкрай важливого, але й досить складного та відповідального завдання насамперед вимагає чітко

визначити сенс самого поняття інтелігентності. Справа в тім, що стосовного її сенсу, змісту і структури існують різні погляди і підходи. Так, отримала поширення думка, що інтелігент – це людина, яка отримала вищу освіту. Але сьогодні, коли вища освіта стала доступною практично для кожного, впевнитися, що серед випускників вищої школи, на жаль, далеко не всіх можна вважати справжніми інтелігентами. Разом з тим, в середовищі інтелігентів цілком можна зустріти людей, які не мають вищої освіти.

Взагалі міра інтелігентності людини визначається не стільки її освітою, скільки духовністю, культурою та відповідальністю. Ці якості індивіда являють собою продукт його особистісного розвитку, передовсім результат цілеспрямованого педагогічного впливу на нього. Системний же характер такого впливу й забезпечує освіта. Таким чином, сама освіта виступає не інструментом формування інтелігентності, а радше його умовою. Ось чому вона відіграє визначальну роль в межах ефективного застосування педагогами дієвих засобів впливу, та й то за наявності готовності й бажання учнів чи студентів до належного сприйняття і прийняття цього впливу.

Оскільки формування і розвиток інтелігентності людини здійснюється переважно в системі освіти, а важливість і актуальність цієї проблеми істотно посилюється, її з повним правом можна віднести до завдань педагогіки XXI століття. Ефективне розв'язання цієї проблеми вимагає розробки і системного використання інноваційних педагогічних технологій та їх спрямування на вирішення традиційних завдань з виховання та особистісного розвитку буквально кожного студента. При цьому система мотивації не повинна обмежуватися розумінням студентами освіти як соціального ліфта, а включати їхнє прагнення ставати успішними і щасливими людьми.

Однак для цього необхідне чітке цілепокладання й потужна система зацікавлення студентів. Цілепокладання ж має виходити з розуміння сутності інтелігентності як важливого соціального феномену й інтелігенції як досить специфічної спільноти носіїв ознак і якостей інтелігентності та активних учасників їх прищеплення широкому загалу населення. Сутність і сенс цих ключових понять слід розглядати через призму їх місця і ролі в суспільстві.

При цьому необхідно добре розуміти, що інтелігенція як вкрай важливе соціальне угруповання являє собою сукупність доволі

різних професійних, політичних, релігійних та інших спільнот. Їхні представники сповідують різні погляди, мають різні світоглядні й життєвоціннісні позиції й різні цілі, прагнення та інтереси. Тому будь-який аналіз феномену інтелігентності є значною мірою умовним.

1. Інтелігенція: її місце та роль у суспільстві

Термін «**інтелігенція**» походить від латинської *intelligens*, тобто розумний, розуміючий і той, що вміє мислити. Словник сучасної української мови визначає інтелігенцію, як соціальну групу, що складається з освічених людей, яким притаманна велика внутрішня культура, які професійно займаються розумовою працею, розвитком і поширенням культури [1]. У Російській імперії слово «інтелігенція» було введено в ужиток російським письменником, критиком і істориком літератури, перекладачем П. Д. Боборикіним у 60-ті роки XIX сторіччя. Саме з того часу у Росії поняттю інтелігенція надають і моральний сенс, оскільки бачать в ній втілення високої моральності і демократизму. Відповідно, інтелігент – людина, яка професійно займається інтелектуальним видом діяльності, переважно складною творчою працею. Завдяки духовному впливу російських письменників і філософів другої половини XIX століття поняття «інтелігент» значно розширилося. Незважаючи на іноземне походження, слово це стало позначати специфічне російське явище і відрізнятися від поняття «інтелектуал», прийнятого на Заході [2].

Російський релігійний і політичний філософ Н. А. Бердяєв з цього приводу писав, що в Росії «інтелігенція» це досить своєрідне явище, яке не можливо ототожнювати з тим, що на Заході називають *intellectuels*. *Intellectuels* – це особи інтелектуальної праці і творчості, перш за все учені, письменники, митці, викладачі і т. і. Зовсім інше утворення являє собою російська інтелігенція, до якої можуть належати люди, які взагалі не займаються інтелектуальною працею та й взагалі не особливо інтелектуальні [3].

У безлічі мов світу слово «інтелігенція» є досить рідким. На заході популярнішим є термін «інтелектуали», яким означають людей, що займаються інтелектуальною (розумовою) діяльністю, не претендуючи, як правило, на роль носіїв «вищих ідеалів». Основою для виділення такої групи є, перш за все, розподіл праці між працівниками розумової і фізичної праці.

Спочатку інтелігенцією називали освічену, критично мислячу частину суспільства, соціальна функція якої однозначно

зв'язувалася з активною опозицією самодержавству і захистом інтересів народу. Славною рисою свідомості інтелігенції визнавалися створення культурно-моральних цінностей (форм) і пріоритет громадських ідеалів, орієнтованих на загальну рівність і інтереси розвитку людини [4].

Групову рису, властиву тільки інтелігенції виділити досить важко. Множинність уявлень про інтелігенцію, як соціальної групи не дають можливості однозначно сформулювати її характерні риси, завдання і місце в суспільстві. Спектр діяльності інтелігентів досить широкий, в певних соціальних умовах завдання міняються, приписувані риси різноманітні, не чіткі і, іноді й суперечливі. Спроби зрозуміти внутрішню структуру інтелігенції як соціальної групи, визначити її ознаки і риси тривають.

Економіст С.Н. Надель відмічав, що не всяка розумова праця є ознакою інтелігенції, а лише найбільш кваліфіковані види розумової праці. Інтелігенцію він визначав як соціальну групу людей, професійно зайнятих вищими, найбільш кваліфікованими видами розумової праці [5].

Юрист А.А. Акмалова зі своїми співавторами у словнику-довіднику з соціології визначають інтелігенцію як соціальну групу людей, що професійно займаються розумовою, переважно складною, творчою працею, розвитком і поширенням культури; родове поняття, певний соціокультурний тип; певний соціальний шар [6].

Філософ М.А. Маслин визначає інтелігенцію як шар освічених і мислячих людей, що виконують функції, які припускають високу міру розвитку інтелекту і професійної вченості [7].

Доктор технічних наук та доктор економічних наук, професор Райзберг Б.А. інтелігенцію визначав як шар людей, що тяжіють до творчої праці, що володіють такими ознаками, як духовність, внутрішня культура, освіченість, манери цивілізованої поведінки, самостійність мислення, гуманізм, високі моральні та етичні якості [8].

Інтелігента досить часто ототожнюють з порядною людиною. Відомо декілька підходів до визначення такої людини [9; 10]. Узагальнення цих підходів дозволило сформулювати десять основних **інтегрованих ознак порядної людини**.

1. **Чесність** у порядних людей проявляється в кожному вчинку і в кожній думці, причому навіть у дрібницях. Вони завжди кажуть так, як все є насправді. Порядні люди позбавлені примхи допускати навіть маленьку брехню заради свого спокою або благополуччя. Чесність особливо цінна якість порядних людей.

2. **Відповідальність** – ця властивість характерна для порядних людей, оскільки вони надзвичайно чесні. Такі люди завжди відповідають за свої слова і вчинки, не дивлячись на те, як би не складалися обставини. Головним тут є не тільки визнання помилок у разі прийняття невірної рішення, але і їх виправлення.

3. **Далекоглядність** у порядних людей це вміння подумки розкривати основні риси і властивості майбутнього, спираючись на знання минулого і сьогодення. Вони переконливо зосереджуються не на тому, як вони сприймаються в короткостроковій перспективі, а на тому, що принесуть їх дії в довгостроковій перспективі.

4. **Надійність** у порядних людей полягає в тому, що вони завжди виконують взяті зобов'язання. Якщо вони кажуть, що на них можна покластися, то своє слово – стримають, що б не трапилося. Порядні люди ніколи не забудуть про обіцянку допомогти. І якщо порядність це прагнення людини бути краще ніж він є, то надійність – частина цього прагнення.

5. **Благодійність** у порядних людей проявляється в тому, що інтереси і потреби інших людей у них вище за власні. Порядні люди завжди раді допомогти іншим і не шкодують для цього а ні сил, а ні часу. Вони так чинять не заради визнання або подяки. Благодійність доставляє порядним людям задоволення.

6. **Довіра** лежить в основі відносин між порядними людьми. Порядна людина довіряє іншим, а вони довіряють їй. Саме тому порядні люди виступають за презумпцію невинуватості, а не за поспішні і часто безпідставні звинувачення. Кожна людина має право на свою позицію, яка заслуговує на те, щоб бути почутою.

7. **Добррозичливість** у порядних людей проявляється в щирому, душевному спілкуванні з людьми незалежно від їх поглядів і переконань. Вони не з тих, хто говорить одне, а «за пазухою тримає камінь». Для них така поведінка є просто незрозумілою. Порядні люди знають, що справжня сила – в доброті, і дотримуються цього правила все своє життя.

8. **Вдячність** властива порядним людям по відношенню до всіх людей, навіть до перших зустрічних. Порядні люди вважають, що кожна людина заслуговує на повагу і людське ставлення. Вони ніколи не виявляють грубості по відношенню до своїх підлеглих або до тих, хто стоїть нижче на соціальній драбині.

9. **Врівноваженість** у порядних людей це гармонійний баланс між емоціями, думками і вчинками. Вони вміють правильно і раціонально сприймати всі події і оцінювати оточуючих людей.

У найскладніших ситуаціях порядна людина зуміє зберегти тверезий позитивний настрій, не піддатися миттєвим почуттям і емоціям.

10. **Скромність** – якість кожної порядної людини. Вона може пишатися своїми досягненнями, і це правильно, але в той же час – ніколи не буде хвалитися своїми заслугами. Порядні люди знають свої сильні сторони і використовують їх лише для того, щоб стати ще краще. Вони прекрасно розуміють різницю між упевненістю і зарозумілістю.

Традиційне російське значення поняття «інтелігент» з роками поступово було розмите, а нове, відповідне цілям і задачам створення демократичного громадянського суспільства, досить довго не було визначено. «Портрет» інтелігенції придбав конкретні контури, завдяки **ознакам інтелігенції**, які були сформульовані Віталієм Володимировичем Тепікіним – російським ученим, відзначеним у 2021 р. академічною медаллю Корнелльського університету (м. Ітака, штат Нью-Йорк, США). Ось ці ознаки:

1) передові для свого часу моральні ідеали, чуйність до ближнього, такт і м'якість в проявах;

2) активна розумова робота і безперервна самоосвіта;

3) патріотизм, ґрунтований на вірі у свій народ і беззавітній, невичерпній любові до малої і великої Батьківщини;

4) творча невтомність усіх загонів інтелігенції (а не тільки художньої її частини, як багатьма прийнято вважати), подвижництво;

5) незалежність, прагнення до свободи самовираження і надбання в ній себе;

6) критичне відношення до діючої влади, засудження будь-яких проявів несправедливості, антигуманізму, антидемократизму;

7) вірність своїм переконанням, що підказані совістю, в найскрутніших умовах і навіть схильність до самозречення;

8) неоднозначне сприйняття дійсності, що веде до політичних коливань, а іноді – і прояву консерватизму;

9) загострене почуття образи в силу нереалізованості (реальної чи той, що здавалася), що іноді призводить до граничної замкнутості інтелігента;

10) періодичне нерозуміння, неприйняття одним одного представниками різних загонів інтелігенції, а також одного загону, що викликано нападами егоїзму і імпульсивності (найчастіше характерно для художньої інтелігенції) [11].

Ознаки інтелігенції, сформульовані В.В. Тепікіним, отримали в науковій літературі назву «ознаки за Тепікіним». За оцінкою Єльського університету (м. Нью-Гейвен, штат Коннектикут, США) В.В. Тепікін – один з засновників наукового напрямку «Теорія та історія інтелігенції».

Якщо прийняти інтегровані ознаки порядної людини та ознаки інтелігента за Тепікіним за деяку (можливо проміжну, тимчасову) істину, то порівняльний аналіз цих ознак (див. рис. 1) показує, що досить умовно і лише частково можна вважати збігання пунктів:

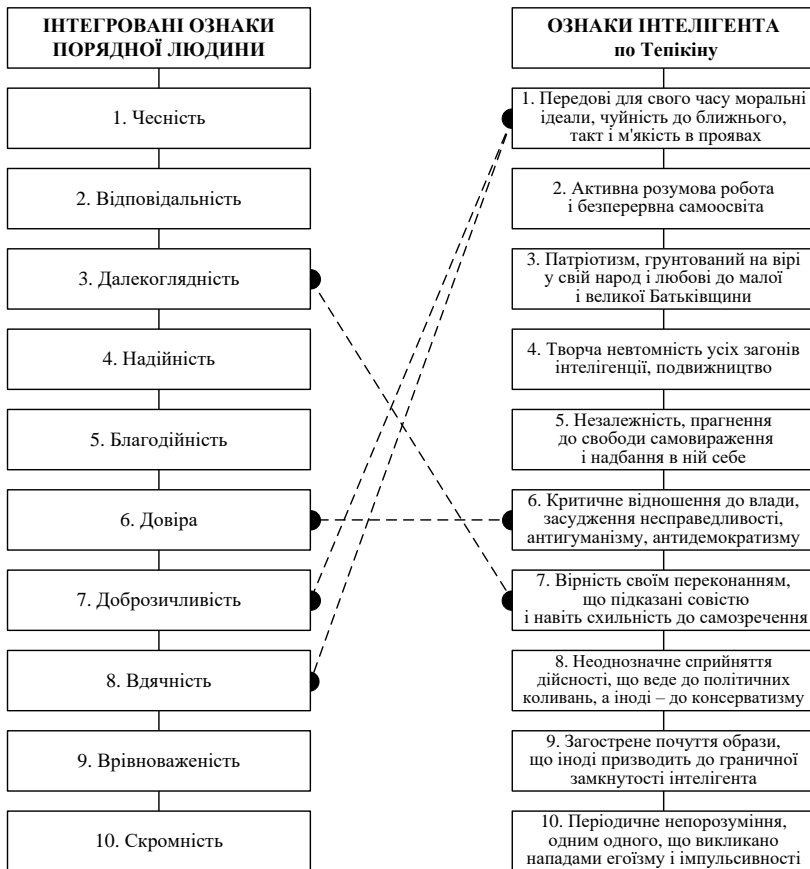

Рис. 1. Результати порівняльного аналізу інтегрованих ознак порядної людини та ознак інтелігента за Тепікінім

Таким чином, на підставі порівняльного аналізу інтегрованих ознак порядної людини з ознаками інтелігента за Тепікінім, можна зробити висновок, що порядна людина не завжди може бути інтелігентом, а інтелігент не завжди може бути – порядною людиною.

Аналізуючи ознаки інтелігента за Тепікінім, один з його опонентів (судячи з тексту публікації) висловлює думку, що більшість з тепікінських ознак ще не роблять людину інтелігентом [12]. У якості одного з прикладів він наводить характеристику Й.В. Сталіна, якому притаманні були «активна розумова робота і безперервне самоосвіта» (ознака № 2). При цьому Ю. Кононенко підкреслює, що хоча ця ознака відповідає Й.В. Сталіну повною мірою, «жоден «порядний інтелігент» не захоче визнати інтелігентом Сталіна!».

Але чи можна спираючись лише на одну ознаку, робити висновки про неспроможність ознак інтелігента за Тепікінім? Дамо пояснення на прикладі порівняння годинника з колесом (див. рис. 2). І той, і інший вироби виготовлені з металу і мають круглу форму (тобто маємо збіг за двома ознаками), але це зовсім не означає, що за допомогою колеса можна визначати поточний час!

Рис. 2. Годинник та колесо – обидва вироби з металу і обидва мають круглу форму

Таким чином, стає очевидним, що інтелігент повинен відповідати **усім** ознакам за Тепікінім, або переважній їх більшості.

Проте аналіз результатів порівняння інтегрованих ознак порядної людини з ознаками інтелігента за Тепікінім викликає питання – ці ознаки є відображенням реальної сучасної інтелігенції, чи

сукупність цих ознак це деякий еталон, до якого треба прагнути кожній освіченій людині, щоб стати інтелігентом? Позитивна відповідь на будь-яке з двох запитань викликає сумні відчуття. Наш погляд, для того щоб інтелігенція мала можливість ефективно виконувати свою історичну місію, їй не завадило б придбати такі ознаки порядної людини, як: **чесність, відповідальність, надійність, благодійність, врівноваженість та скромність.**

Вкрай специфічними є взаємовідносини між владою та інтелігенцією. Інтелігенція часто критикує владу, оскільки більшість її представників хотіли б гармонізації відносин влади і суспільства, суспільної злагоди. А владі критика здебільшого не подобається, і тому вона починає тиснути на інтелігентів. Так, яскравим прикладом цього тиску була відправка у заслання за кордон відомих російських інтелігентів разом з сім'ями, недостатньо лояльних до влади більшовиків. Ця каральна акція, яка відома під умовною назвою «філософський пароплав», відбувалася за ініціативою Леніна.

Але ж, як свого часу підкреслював Рене Декарт, лише філософія, позаяк вона поширюється на все доступне людському пізнанню, відрізняє нас від дикунів і варварів, і кожен народ є тим більше цивілізованіший та освіченіший, чим більше у ньому філософствують, тому для держави немає більшого блага, ніж мати істинних філософів. Висилка інтелігентів, перш за все філософів, була відносно гуманним кроком. Згодом інтелігенція зазнала такого жорсткого утиску з боку радянської влади, результатом якого стали відправка значної її частини до відомих своїми жахливими умовами концтаборів системи Гулаг, а то і взагалі фізичне знищення.

М.О. Бердяєв, який був серед інших вигнанців на філософському пароплаві, справедливо писав, що «не в політиці і не в економіці, а в культурі здійснюються цілі суспільства». А носіями культури й генераторами її впровадження в суспільну свідомість і є інтелігенти.

2. Генезис і розвиток інтелігенції як суспільного феномену

Передумовою появи інтелігенції в її первинних формах було відділення розумової праці від фізичної, коли виникли соціальні групи, які привласнили собі монополію на різні форми управління та інші види розумової діяльності.

Однією з перших таких груп можна вважати касту жреців – категорію людей, які займалися відправленням культів в язичницьких релігіях. Жреці шанувалися як посередники в

спілкуванні людей зі світом богів і духів. Стародавні єгиптяни боялися гніву богів, які, як вони вважали, спостерігають за життям людей і помічають хороші і погані вчинки. Вони нагороджують добрих і побожних і карають поганих і неуважних до них людей. Якщо боги розгніваються, то можуть наслати на людину або на всю країну біди, хвороби, неврожай.

Існують різні думки з приводу ролі жреців в житті Стародавнього Єгипту. Так, одні вважають, що контроль жреців негативно відбивався на життя єгиптян і на розвитку держави. За версією інших – жреці – хранителі священних традицій – зіграли позитивну роль в історії і культурі Стародавнього Єгипту.

Рис. 3. Єгипетські жреці

Слід зазначити, що окремі групи жреців виконували певні обов'язки, вони були не тільки хранителями священних таємниць, але й радниками адміністраторами, тобто брали певну участь в управлінні суспільством і державою. За своїм значенням жреці були попередниками вчених, юристів, лікарів, філософів і т. ін.

У давньоруської традиції служителями дохристиянських язичницьких культів був особливий соціальний шар – волхви, які здійснювали богослужіння і жертвоприношення, їм приписувалися вміння заклинати стихії і пророкувати майбутнє. Крім того, волхвів вважали цілителями і укладачами лікувального зілля. До волхвам досить часто зараховували звідарів, чарівників і вішунів.

Волхви, також як і жреці стародавнього Єгипту, користувалися великим впливом, були радниками руських князів. Згідно «Повісті временних літ» (початок XII століття), князь Олег до походу на греків запитав «волхвів і віщунів», від чого він помре, і один з них відповів: від улюбленого коня. Олег зарікся сідати на коня і лише на п'ятий рік після походу згадав про нього. Тоді князь довідався, що кінь помер, і сказав: «То ти неправо глаголють волсьви... конь умерлъ есть, а я живъ». Він знайшов череп коня і потоптав його ногою. З черепа вийшла змія, вжалила князя в ногу, і той помер.

Рис. 4. Волхви в Стародавній Русі – радники князів

У роботах дослідників літописні волхви і атрибути чаклування – кінський череп і змія, що принесли смерть Олегу, зв'язуються з культом бога Волоса-Велеса. Літописна розповідь про смерть Олега завершується тлумаченням, присвяченим волхвованню, завдяки якому Олег позбавляється сакрального статусу провидця, присвоєного йому язичниками, а волхви також виявляються не провидцями, а чарівниками, що погубили князя [13].

В Індії в старі часи жрецьями були брахмани – члени вищого стану індуїстського суспільства. Згодом вони стали вчителями, монахами, вченими, а в епоху феодалізму більшість представників брахманів були вже суддями, чиновниками, землевласниками. Протягом багатьох століть з їх стану виходили писарі, священнослужителі, вчені, вчителі та чиновники. Ще в першій половині XX століття в деяких районах брахмани займали до 75% всіх більш-менш

важливих державних посад. В даний час брахмани існують у всіх штатах Індії і служать духовними наставниками в сім'ях більшості каст вищого або середнього статусу.

Рис. 5. Брахмани – члени вищого сослов'я індістського суспільства

В імператорському Китаї в управлінні державою активну участь брала каста освічених чиновників (шеньши). Шеньши в перекладі з китайської буквально означає – «вчені мужі, що носять широкий пояс» (символ влади в давнину) – один з чотирьох офіційних станів. Для отримання державної посади необхідно було скласти спеціальні державні іспити. Шеньши належали до освіченої частини панівного класу [14]: вони виступали хранителями конфуціанської ідеології і традицій, які диктували прихильність ідеям державності. Прихильність ритуалу у шеньши виявлялася вельми широко: від приховування недоліків, що мотивується «небажанням турбувати» начальство, до жертвовного викриття пороків аж до імператора.

Рис. 6. Освічені чиновники шеньши в імператорському Китаї

У середньовічній Європі місце жреців зайняло духовенство, верхівка якого входила до класу феодалів. Однак монополія експлуаторських класів на розумову діяльність ніколи не носила абсолютного характеру. Ще за часів античності формувались групи людей інтелектуальної праці (лікарі, вчителі, артисти та ін.), які жили на положенні челяді при дворах знаті, але в ході протестного народного руху висували свої ідеології та своїх ідеологів.

З розвитком капіталізму інтелектуали поступово перетворюються в постійно зростаючий прошарок людей розумової праці, які живуть за рахунок продажу її продуктів або своєї робочої сили. Спочатку в цей шар входили лише юристи, вчителі і лікарі. Однак в ході індустріалізації різних галузей людської діяльності з'являються інженерно-технічні та науково-технічні інтелектуали. На перших стадіях розвитку капіталізму більшість інтелектуалів є економічно незалежними фахівцями, так званими особами «вільних професій». Соціальне становище інтелектуалів носить проміжний, міжкласовий характер, через що вони визначаються марксистами як «прошарок» між класом експлуаторів і класом експлуатованих.

Рис. 7. Середньовічна європейська християнська школа

У класичній та сучасній соціології розрізняють дві найбільш впливові класові теорії – марксистську і веберівську [15].

Марксистське трактування класу має на увазі місце індивідів і соціальних груп у суспільній системі виробництва. Класи

відрізняються один від одного в залежності від наявності у власності засобів виробництва. Ті, хто володіють цими засобами – це експлуататорський клас, буржуазія. У кого цих засобів немає – це експлуатований клас, пролетаріат. Відносини між цими двома класами відрізняються непримиренної ворожістю і протистоянням. Але саме ця класова боротьба виступає вирішальним фактором, здатним змінити суспільство.

На думку марксистів, інтелектуали ніколи не були і не можуть бути особливим класом, оскільки рекрутуються з різних класів і не займають своє особливе положення в системі відносин власності. У соціальному плані вони обслуговують інтереси різних класів і тому в соціально-політичному відношенні не є однорідним шаром. У капіталістичному суспільстві значна частина інтелектуалів обслуговує буржуазію.

Проте, К. Маркс визначив три основні різновиди розумової праці:

- працю, продукти якої набувають властивостей товару (праця письменника, художника та ін.);
- працю в процесі якої вироблений продукт є невідемним від того акту, в якому він виробляється (праця лікаря, вчителя та ін);
- працю фахівців, які беруть безпосередню участь у виробництві матеріальних благ (інженери, техніки, агрономи тощо).

Згідно Веберовської теорії класу, суспільство ділиться на категорії, які відрізняються один від одного економічною і ринковою позицією. Фактори, які визначають належність до того чи іншого класу – це капітал, кваліфікація, влада і освіта. Від цих факторів залежить становище людини на ринку праці, доступ до ринку товарів, економічна винагорода і інші життєві можливості.

Вебер виділяв п'ять «економічних класів»:

- клас власників;
- клас інтелектуалів;
- клас адміністраторів і менеджерів;
- дрібнобуржуазний клас дрібних бізнесменів і власників;
- робочий клас.

Між будь-який з цих груп може виникати класовий конфлікт.

Об'єктивно, теорія Вебера більш відповідає сучасному соціуму, тому вона і більш визнана, так як підтверджує, що капіталістичне суспільство досить складне по влаштуванню. Тут класові відмінності пов'язані не тільки з наявністю власності (матеріальних цінностей), а й залежать від професійної майстерності, володіння інтелектуальною власністю, освіти, доступу до влади.

Між соціальним походженням представників інтелектуальної спільноти Європи та їх політичними поглядами ніколи не було жорсткої залежності. При цьому експлуатовані класи не тільки виробляють своїх власних інтелектуалів, а й набуває собі прихильників з числа всіх освічених людей.

З початком науково-технічної революції темпи зростання спільноти інтелектуалів різко збільшуються, обганяючи інші соціальні верстви і класи. У 80-х рр. XX століття інтелектуали становили 10–15% населення ряду країн. При цьому професійна структура інтелектуальної частини суспільства постійно оновлюється і ускладнюється. Механізація і автоматизація, впровадження науки у виробництво обумовлюють особливо швидке зростання науково-технічної складової інтелектуальної спільноти. На великих інноваційних промислових підприємствах питома вага вчених, інженерно-інженерно-технічних і керівних працівників може досягати 50–70%.

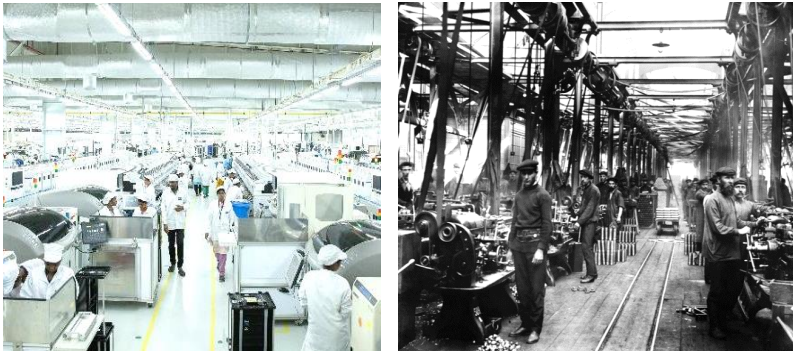

Рис. 8. Сучасне автоматизоване виробництво у порівнянні з виробництвом початку XX сторіччя

З розвитком суспільства розширюються сфери освіти, соціального і медичного обслуговування. Це, в свою чергу, призводить до зростання числа інтелектуалів в сфері освіти та медицини. У зв'язку з ускладненням управління і посиленням державно-монополістичних тенденцій великою групою інтелектуальної спільноти стають менеджери – фахівці, які зайняті організацією виробничих та інших процесів на певній ділянці підприємства.

Досить швидко зростає чисельність студентів, які поповнюють ряди інтелектуалів. У той же час слабшає престиж привілейованих

раніше професій: вчені, вчителі, офіцери, священнослужителі, а їх питома вага падає.

Розвиток засобів масової інформації та масової культури породив цілу «індустрію свідомості», а з нею і численні загони інтелектуалів: журналістів; фахівців кіно, телебачення і радіо; реклами; активістів політичних партій та інших громадських організацій, які представляють собою особливо діяльних членів організації, на яких покоїться її основна робота.

В умовах сучасного капіталістичного суспільства класове становище інтелектуалів та інтелігенції змінюється. Це проявляється, перш за все, в переході переважної їх більшості від людей «вільної професії» (навіть таких традиційно «незалежних» спеціальностей, як літератори, художники, юристи, лікарі) до працівників «по найму». При цьому одна частина інтелектуальної спільноти за своїми доходами, способом життя і відношенням до класу, що експлуатується, прагне до класу буржуазії. Інша частина, навпаки, – зливається з робітничим класом. Відповідно зростає чисельність фахівців середньої і нижчої ланки – техніків, лаборантів, медичних сестер та інших службовців, трудова діяльність яких здійснюється за заданими програмами і носить скоріше механічний, а не творчий характер. У зв'язку з цим соціологи останнім часом поняття інтелектуал і інтелігент відносять лише до висококваліфікованих фахівців, чия праця дійсно носить творчий характер.

За рівнем заробітної плати наймані працівники інтелектуали та інтелігенція також зближуються з робочим класом, причому робота деяких категорій, наприклад вчителів і інженерів, оплачується нижче роботи кваліфікованих робітників. Зростання числа працівників інтелектуальної праці призводить до виникнення безробіття для цієї групи осіб, особливо під час економічних криз.

Поряд з пролетаризацією інтелектуалів та інтелігенції, при капіталізмі відбувається процес створення робітничим класом власної «робочої інтелігенції». До неї відносять активістів робочих партій, профспілок та інших громадських організацій. Проте, пролетаризація навіть тієї частини інтелігенції, яка працює «по найму», не носить абсолютного характеру. Значна частина працівників розумової праці, як і раніше належить до проміжного, середнього прошарку, хоча вони і експлуатуються великим капіталом. Від робочих вони відрізняються за суспільним становищем (наприклад, на промислових підприємствах), по соціально-професійними інтересами (наприклад, орієнтацією на

кар'єрне зростання, високий статус і престиж) і за політичними поглядами.

Деякі підприємливі представники розумової праці створюють професійні підприємства (юридичні контори, приватні клініки, науково-дослідні фірми і навіть спеціалізовані промислові підприємства). На цих підприємствах вони експлуатують не тільки робітників, а й своїх колег, які виконують функції допоміжного персоналу. При цьому власники таких підприємств з групи інтелектуалів і інтелігентів переходять в розряд буржуазії. Монополістичний капітал використовує інтелектуалів, що створюють власні підприємства, як контрагентів, а також широко залучає їх для вирішення політичних та виробничих завдань.

Світогляд інтелектуальної спільноти вкрай неоднорідний, в його рядах йде постійна ідейно-політична боротьба. Консерватори США, для яких характерні американська винятковість, індивідуалізм і моральний універсалізм, підтримка великого бізнесу і боротьба з профспілками, захист західної культури від передбачуваних загроз, що виходять від соціалізму, авторитаризму і морального релятивізму, вбачають в інтелігенції і в її лівих переконаннях першопричину всіх сучасних потрясінь і негараздів. Вони закликають відмовитися від гуманістичних орієнтирів і боротьби за соціальну рівність і справедливість.

Інтереси буржуазної інтелігенції, що прагне до модернізації капіталістичного суспільства, знайшли своє відображення в мерітократичній і технократичній теоріях. При цьому перші вважали, що керівні пости в державі повинні займати найбільш здібні люди, незалежно від їхнього соціального походження і фінансового достатку. Теорія інших заснована на доктрині переходу управління і влади в капіталістичному виробництві і в суспільстві від власників і політиків до інженерно-технічної інтелігенції (технократії) і фахівців з управління, які виступають головною «рушійною силою» прогресу. Обидві ці теорії пропагують зростання значення інтелектуальної еліти (Д. Белл в США, Р. Арон у Франції, Х. Шельски у ФРН). При цьому досить велика частина природничо-наукової та гуманітарної інтелігенції виступає за «нейтральну» науку і культуру, за нейтралітет у вирішенні соціальних конфліктів, що, однак, не виключає критику окремих сторін капіталізму.

3. Інтелігенція і суспільний прогрес

Демократична більшість інтелектуальної спільноти, виходячи зі своїх економічних інтересів, вступає в конфлікт з капіталом, його антигуманними цілями і політикою. Вершиною цього протистояння стала так звана студентська революція кінця 1960-х рр. Ця революція включала в себе різні протестні виступи молоді у багатьох країнах світу. В першу чергу вони були спрямовані проти участі США у війні в В'єтнамі, але також протестуючі боролися за права людини, проти расизму, виступали на підтримку фемінізму і захист навколишнього середовища. Цікаво відзначити, що ці протести в США і країнах Західної Європи відбувалися на тлі стабільного економічного зростання. Так, в США в 1961–1966 роках валовий національний продукт зростав приблизно на 4–6% на рік, тобто у два рази швидше темпів п'яти попередніх років, безробіття скоротилося до рекордно низького рівня. З цього випливає, що причини протестів були не економічними, а світоглядними.

Рис. 9. Студентські протести в Мехіко, 1968 р.

Наприкінці 60-х – початку 70-х рр. минулого століття в середовищі демократичної інтелігенції та студентства капіталістичних країн великої популярності набули теорії «ультралівих» ідеологів (Г. Маркузе, Т. Роззак в США, Ж. П. Сартр у Франції і ін.), які виступають проти консервативних соціальних переконань людей і всіх буржуазних систем, товариств і культур.

Вони критикували сучасний капіталізм за насадження споживачтва, за руйнування природного середовища, політику агресії

і насильства. Ультраліві протиставили свідомій революційній політиці робітничого класу стихійні виступи студентства і інтелігенції зі схильністю до анархії, в якій побачили головну антикапіталістичну силу. Крім того вони висунули кілька утопічних програм:

- припинення розвитку продуктивних сил;
- повернення до природи;
- орієнтація на природні інстинкти.

Відчуття безперспективності цих програм і безвихідь з'явилися психологічною підставою для терористичної хвилі, що охопила екстремістів з числа інтелігенції. Вони вважали, що в такому положенні лише крайні заходи можуть стати єдиною можливістю дійово вплинути на ситуацію. У цих випадках прийнято говорити про «вимушений екстремізм». При цьому реакційні кола, замість того щоб протидіяти екстремізму в усіх його проявах, вміло розгорнули його для боротьби зі справжньою демократією.

У 70-х роках минулого сторіччя у середовищі західної ліберально-демократичної інтелігенції стали популярними моралізаторські проекти, які намагалися поєднати марксизм з релігією (наприклад, Е. Фромм і Ч. Рейч у США), а також ідеї Римського клубу (міжнародна громадська організація, яка об'єднує представників світової політичної, фінансової, культурної та наукової еліти), які еволюціонують від алармізму до більш конструктивних ідей вирішення глобальних проблем. Слід також зазначити, що на суспільно-політичний і культурний розвиток сучасного світу суттєвий вплив здійснили діячі країн Азії (М. Ганді, Дж. Неру), Африки (Н. Мандела, Ф. Фанон) та Латинської Америки (Че Гевара, Г. Гарсія Маркес).

В ці роки у розвинутих капіталістичних країнах демократична частина інтелігенції активно залучається до профспілкового руху та боротьби трудящих за свої права. Інша частина інтелігенції, навпаки, виходячи з власного індивідуалізму та корпоративних інтересів, стримує залучення своїх членів до руху трудящих, а іноді вступає в протидію. У країнах, що розвиваються, ідейно-політичну еволюцію інтелігенції обмежує її дрібнобуржуазне спрямування та презирство до фізичної праці.

Завершення Другої Світової війни призвело до створення так званого східного блоку (радянського блоку, комуністичного блоку) до якого ввійшли країни Центральної та Східної Європи, Східної і Південно-східної Азії на чолі з СРСР. З 1961 року в східний блок

увійшла Куба. Однією з закономірностей цих країн було залучення інтелігенції до справи соціалістичного будівництва та формування нової інтелігенції з числа трудящих. В результаті культурної революції у соціалістичних країнах всім трудящим було відкрито шлях до освіти і культури, що сприяло формуванню нової інтелігенція та її злиття зі старою інтелігенцією. При цьому керівництво цих країн намагалося створювати сприятливі умови для праці і творчості інтелігенції, стимулювати її розвиток, бо бачило що без знань та досвіду перехід до соціалізму неможливий.

Заради справедливості слід зазначити, що стосунки між інтелігенцією та вождями комуністичних робочих рухів були не завжди такими теплими. У листі до О.М. Горького від 15.IX.1919 р. В.І. Ленін писав: «Інтелектуальні сили робітників і селян ростуть і міцніють у боротьбі за повалення буржуазії і її поплічників, інтелігентиків, лакеїв капіталу, що уявляють себе мозком нації. На ділі це не мозок, а г ... » [16] Таким чином, «вождь світового пролетаріату» висловлював сумнів у доцільності співпраці з «буржуазною» інтелігенцією. Він вважав, що інтелектуали з числа робітників і селян самі зможуть культурно і духовно сприяти на розвиток нації. Але наступним поколінням інтелігентів (вже з числа робітників і селян) теж не дали підняти голови. Відомі сталінські репресії відбили, в прямому сенсі цього слова, бажання щось культурно і духовно розвивати. У подальшому міжнародний робочій рух відкидає люмпен-пролетарську недовіру до інтелігенції, засуджує сталінські репресії в СРСР та переслідування інтелігенції під час маоїстської «культурної революції» у Китаї.

Перші десятиріччя у країнах соціалістичного табору відмічалось зростання економічного і культурного рівня населення, що сприяло розвитку та зростанню інтелігенції. Збільшення чисельності інтелігенції у соціалістичних країнах відбувалося як за рахунок самовідтворення, так і за рахунок вихідців з числа робітників і селян. Наприклад, наприкінці 70-х років фахівці з середньою та вищою освітою в СРСР склали біля чверті від зайнятих у народному господарстві працівників.

У березні 1985 р. на тлі загального прагнення СРСР до оновлення в результаті закулісної боротьби до влади приходять нове політичне керівництво на чолі з М. С. Горбачовим. Маючи в своєму розпорядженні інформацію, яка ретельно ховалася від суспільства, і віддаючи собі звіт в тому, що країна занурюється в трясовину кризи, Політбюро ЦК КПРС з ініціативи М. С. Горбачова вирішує приступити

до реалізації планів, які отримали назву «перебудова». Головною метою реформування СРСР спочатку вважалося вдосконалення і поліпшення соціалізму, очищення його від сталінських деформацій, повернення до ленінських витоків вирішення складних соціально-економічних, політичних і культурних проблем. Були надії на те, що вдасться змусити працювати цю систему, надати їй друге дихання.

Однак цей період стане одним з найдраматичніших у вітчизняній новітньої історії. Він призведе до розпаду Радянського Союзу і перерозподілу сил впливу у Світі. Наслідками цього стане поява 15 держав на місці колишнього Союзу. Далі відбулося відновлення єдиної Німеччини (1990 р.), розпад Югославії (1991–2008), Чехословаччини (1993 р.). Поява величезної кількості не тільки нових держав, а й невизнаних республік, які вели часом між собою кровопролитні війни.

Після «перебудови» і розпаду СРСР у багатьох виникли ілюзії, що ось зараз-то, коли настала свобода, буде творчий вибух у всіх сферах. Багато хто чекав, що в гуманітарній сфері, яка була врятована від щільного преса марксизму-ленінізму, з'явиться безліч літератури і на сцену вийдуть ті течії думки і творчості, які до того лежали під спудом цензури [17]. На короткий момент щось, дійсно, зрушилось з мертвої точки. Однак проблема була в тому, що сама гуманітарна наука стала швидко витіснятися гігантським потоком всякої псевдонаукової літератури, окультизму і бог знає ще чого. Крім того, бандитизм, удар «перебудови» по ідеалам як таким і ринок «без берегів» швидко загнали культуру в глухий кут. Головне ж полягає в тому, що цей процес пожвавлення носив тимчасовий характер, а після нього настала порожнеча, що визнають і самі гуманітарії. Сьогодні всім зрозуміло, що ніякого бурхливого життя гуманітарної думки не спостерігається.

«Перебудова», залишивши матеріальну базу відносно незайманою, знищила, перш за все, можливість комунікації між культурою і народом. Театри не зруйновані, консерваторії і бібліотеки працюють. Але без духовного наповнення вони можуть стояти і далі в якості безглузких кам'яних споруд. У подібній ситуації розвиток культури і відповідно інтелігенції, стає майже неможливим. Нові ж технології та інтернет тільки погіршують ситуацію, створюючи ілюзію доступності.

Наслідком перерозподілу сил впливу у Світі стало навіть припинення економічного і культурного розвитку багатьох країн (перш за все африканських), що розвиваються. За часів біполярної

конфронтації кожен з полюсів так чи інакше намагався посприяти своїм союзникам, а після закінчення «холодної війни» все це припинилося. Всі потоки допомоги, які йшли на розвиток в різних регіонах земної кулі, як з боку Радянського Союзу, так і з боку Заходу, різко обірвалися. Відповідно й розвиток інтелігенції в цих регіонах сповільнився.

З моменту здобуття Україною незалежності, країна пережила дві революції (2004 і 2014 рр.). На жаль, ці революції не дали того, що від них очікували. Позитивні придбання народного руху, без сумніву, мали місце. Але, це не те, на що очікували люди у підсумку. В результаті українська державність не може виявити ознак відновлення і зміцнення, які їй необхідні, а українське суспільство, виснажене напругою і невдачами, перебуває в апатії, духовному розброді та зневірі. Преса і література залиті демагогією, брудними викриттями, творами з результатами псевдоінтелектуальних досліджень у науковій та культурній сферах. Абсурдність у внутрішньодержавній політиці породжує руйнівні тенденції на всіх рівнях державної влади, даючи дорогу для циніків і авантюристів, які знищують залишки принципівості і моральності у чиновництві, сприяють розвалу державного устрою. Зарубіжні партнери все частіше роблять неприємні, принизливі висловлювання з приводу подій, що відбуваються у країні та за результатами її зовнішньої політики [18].

Рис. 10. Помаранчева революція та революція гідності в Україні

Значна частина старої інтелігенції не сприйняла ані самих революцій, ані їх наслідків, які значною мірою полягали у перерозподілі влади між олігархами. Щодо революційної еліти суспільства, то вона виявилася не дуже обтяженою інтелектом і саме тому її діяльність не привела до тих результатів, до яких повинна була привести, не внесла примирення, оновлення. Вона не створила умов для зміцнення

державності і для підйому народного господарства не тільки тому, що виявилася занадто слабкою для боротьби. Еліта ще й тому не змогла нічого зробити, бо сама виявилася не готовою для такого завдання, оскільки страждала слабкістю від внутрішніх протиріч. Після кризи політичної безумовно настає духовна криза. Якщо українська інтелігенція дійсно ще жива і дієздатна, то ця життєздатність повинна проявитися, перш за все, в готовності вчитися у історії, тобто засвоювати її уроки. Бо немає нічого небезпечнішого, ніж духовна бідність, моральна апатія та цинічний консерватизм, при якому відмахуються від уроків життя.

Подібна ситуація характерна не лише для України. Знецінення традиційних духовних пріоритетів відбувається сьогодні у багатьох країнах світу. В сучасному суспільстві починає зникати не лише справжній культурний контент, але й його споживачі. Коли вони зникнуть остаточно, – як непридатний матеріал, який вже відпрацював свій строк, зникне й новостворений інтелігент. А народ, який позбувся культури, перетвориться в натовп двоногих істот, яких поведуть на забій, бо така форма суспільства прямує лише до небуття.

Але так чи інакше, добре це чи ні, долі країн та людства Світу загалом знаходяться в руках саме інтелігенції, якою б вона не здавалася у теперішній час слабкою, а інколи навіть безсилою.

4. Розвиток інтелігентності в системі цілей освіти

Виходячи з тієї надзвичайної ролі і значення, які інтелігенція відіграє в суспільному житті та у забезпеченні культури й духовності широких верств населення, можна стверджувати, що її формування і розвиток постають вкрай важливою передумовою затвердження суспільної злагоди і доброзичливості у взаємовідносинах між людьми. Оскільки ж інтелігентність як особистісну якість людина не отримує від народження, її необхідно цілеспрямовано формувати й прищеплювати молоді. Уявляється цілком очевидним, що таке завдання послідовно і на дійсно високому професійному рівні здатна успішно виконати тільки система освіти.

Слід підкреслити, що вплив інтелігенції на маси населення у будь-якому разі відіграє надзвичайно важливу, навіть визначальну роль. Адже, як підкреслює В.Г. Кремень, «рівень того чи іншого суспільства визначається його самосвідомістю. Саме в цьому полягає сутність інтелігенції. Вона – не декларація, не функція сучасного поступу, а його *сутність*. Не посередник, а субстанція. Інтелігент – *осьова особистість* у тому розумінні цього поняття, що склалося в культурі

за підсумком освоєння екзистенційних ідей з переосмислення історії. Він є втіленням *творчої і вишуканої духовності*, генний фермент креативного, запитувального розуму в сум'ятті, суєті соціуму (якщо він у неї перетворюється)» [19, с. 9].

Вчений підкреслює, що інтелігент – це завжди особистість, а нею не народжуються, а стають. На його глибоке переконання, освіта є головним середовищем виховання інтелігентності. Тому вона має вважати формування інтелігенції як одну з найважливіших цілей, розробляти й використовувати системно застосовувати відповідне науково-методичне забезпечення. Отже, формування справжньої інтелігенції постає одним з визначальних завдань педагогіки XXI століття і вимагає організації відповідних глибоких наукових досліджень, узагальнення практичного досвіду її підготовки та характеру діяльності випускників в різних сферах суспільного життя.

При цьому слід мати на увазі чітку думку В. П. Андрущенка та його співавторів стосовно того, що «незважаючи на те, що навчання інтелігента здійснюється поточним методом і в колективі, процес його визрівання глибоко індивідуальний, тому що знання, навички не стільки даються, скільки беруться». На переконання вчених, «це – глибоко творчий процес, значною мірою залежний від того, хто навчається. Звідси притаманне інтелігенту підвищене почуття особистої відповідальності, його пристрасть до людей, речей та вчинків, виразна яскрава індивідуальність, його намагання «бути не таким, як всі», нелюбов до маси та масового» [20, с. 338].

Основні аспекти досліджень і практична діяльність педагогічного колективу факультету соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХПІ» з формування еліти і лідерів та прищеплення їм рис і якостей інтелігентності детально викладена в роботі [21]. До речі, вона містить розроблений науково-педагогічним складом і затверджений вченою радою факультету Кодекс честі студента нашого факультету. Вважаємо за доцільне навести його повний текст.

КОДЕКС ЧЕСТІ
студента факультету соціально-гуманітарних технологій
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

1. Мій вступ до НТУ «ХПІ» – це вибір усього мого життя: будь-де та будь-коли я тепер представник університетської спільноти. Обравши НТУ «ХПІ», я приймаю на себе відповідальність перед тими, хто був переді мною, та тими, хто прийде після мене.

2. Успішність мого навчання – це оцінка мого Університету й моєї Держави. Цілеспрямоване й наполегливе оволодіння обраним фахом із залученням новітніх досягнень науки і техніки; творче застосування у майбутній професійній діяльності отриманих знань, умінь та навичок для максимально повного самовираження й самоутвердження, задля процвітання України – моя головна мета.

3. Наука – це шлях розвитку людства і моєї особистості, тому поєднання навчання з активною участю у науковому пошуку, дослідницькій роботі є для мене найважливішим. Вважаю ганебним привласнювати чийсь думки, відкриття, результати чужої творчої праці, переоцінювати свої здібності та досягнення.

4. Вшановувати і вивчати минуле, сучасне і перспективи нашого славетного Університету, творчі здобутки його визначних вчених, педагогів, випускників, які вписали яскраві сторінки у літопис вітчизняної та світової освіти, науки і техніки, – мій обов'язок.

5. Довіра та шана до професіоналізму моїх Вчителів – початок мого власного професіоналізму. Вважаю за необхідне поважно ставитися та ввічливо спілкуватися з викладачами і співробітниками факультету та Університету – наставниками і помічниками у моєму інтелектуальному та духовному зростанні.

6. Честь і гідність – основа реалізації моїх прагнень до самоутвердження і свободи. Тому твердо й непохитно буду відстоювати інтереси колективу факультету, академічної групи. Безчестя для мене – заздрощі та зневага, приниження гідності мого однокашника.

7. Доброзичливість, правдивість, порядність, принциповість, відповідальність за доручену справу та вчинки, вимогливість до себе і оточуючих, милосердя, чуйність – пріоритети мого життя.

8. Мій обов'язок – бути непримиренним до жорстокості, насилля, розпусти, зла у всіх його проявах. Основа цього – вдосконалення мого фізичного стану, зміцнення здоров'я та активна боротьба з палінням, пияцтвом, наркоманією.

9. Усі, хто поряд зі мною на шляху до професії – рівні, незважаючи на колір шкіри, стать, національність, віросповідання, соціальне походження та інші ознаки. Приймаючи відмінності між людьми, я завжди буду поважати їхні права і свободу.

10. Мої вчинки сьогодні – це моя Країна завтра. Я повинен поважати Конституцію та законодавство України, вивчати історію рідного краю, мову, вітчизняну культуру, національні традиції українського народу; брати участь у громадському житті, працювати на благо розквіту Держави, а якщо потрібно – захищати її.

Як майбутній професіонал, я повністю усвідомлюю, що мої слова та вчинки створюють репутацію Факультету та Університету.

Вірність КОДЕКСУ ЧЕСТІ присягаюсь пронести через усе своє життя.

Слід підкреслити, що впровадження Кодексу честі студента в практику освітнього процесу є лише одним із цілісної сукупності кроків до оновлення морального середовища в університеті. Разом з ним вкрай необхідно також через різноманітні комунікативні канали та заходи доводити значення цієї ідеї для розбудови повноцінної корпоративної культури в НТУ «ХПІ», для забезпечення формування і розвитку у студентів системи гуманістичних життєвих цінностей, рис і якостей справжнього інтелігента.

Науково-технічний прогрес зумовив помітне прискорення процесів трансформації результатів наукових досліджень і відкриттів у високі технології та їхнього впровадження в суспільне виробництво. Ця ситуація призвела до необхідності не тільки підвищення рівня і якості професійної підготовки інженерів, але й отримання певного обсягу технічних знань фахівців соціально-гуманітарного профілю. Разом з цим і активна інженерна творчість, і наукові досягнення все більш помітно поринають у меркантилізм. Задоволення від творчої діяльності поступається місцем задоволенню від продажу її результатів. Такі поняття, як людяність, ширість, дружба, любов, почуття прекрасного тощо відходять на периферію дюдського буття. Людина все більш стає робото-подібною.

Сьогодні, як підкреслюють С.О. Заветний та його співавтори, «на жаль, спостерігається все більш відчутне падіння духовності й культури, відбувається девальвація одвічних людських цінностей». Тому, на глибоке переконання вчених, «зовсім не випадково у більшості представників сучасної молоді образ успішної людини, як ідеал, складається переважно з її матеріального стану, а не з її духовного потенціалу» [22, с. 253]. Через це почуття людини здебільшого розвиваються у відповідності зі стереотипним стандартом, що призводмть до істотного звуження меж її духовного світу, обмежує комунікативні сфери соціальної активності – основи буття людини. На жаль, при цьому вона втрачає характерні риси і якості інтелігентності.

Значна частка відповідальності за цю ситуацію лежить на системі освіти, передовсім на вищій школі. Дійсно, вона досить часто зосереджує основну увагу на формуванні професійної компетентності, вважаючи завдання з виховання студентів та їхнього особистісного розвитку чимось другорядним. Культура ж, духовність та інтелігентність майбутніх фахівців не виникають самі по собі, їх формування й розвиток вимагають цілеспрямованого

системного педагогічного впливу й постійного прояву інтелігентності викладача. Притаманна сьогоденню низка суперечностей породжує проблему формування й розвитку якісно нового інтелектуально-морального та естетичного потенціалу соціуму. Його сутнісними джерелами повинні стати досконала інноваційна система національної освіти, наука світового рівня та загальнолюдська культура й система життєвих цінностей.

Суб'єктом сучасної культури в умовах реалій України постає не стереотипний фахівець-технар, навіть високопрофесійний, який наповнений величезним об'ємом інформації, а всебічно розвинена творча особистість, яка розуміє, що і для чого вона робить, коректно мислить і володіє культурними цінностями, гуманна у своїй іманентній сутності. Отже, справжній інтелігент – це перш за все особистість, якій притаманний багатий духовний світ, яка не тільки сповідує, а й сама продукує культуру й гуманістичні життєві цінності. Уявляється цілком очевидним, що визначальною умовою формування такого інтелігента має бути належна інтелігентність його педагогів.

Висновки

Викладені результати аналізу стану проблеми інтелігентності та формування інтелігенції як завдання системи освіти і педагогіки XXI століття По-друге, ці процеси негативно позначаються на загальній ситуації в дають, на наше переконання, вагомі підстави для таких висновків.

По-перше, в умовах сучасного інноваційного розвитку і використання високих технологій значного поширення набув технократичний тип мислення випускників вищої школи. Він супроводжується певною втратою духовних цінностей, теплоти й людяності міжособистісних відносин. Іншими словами, відбувається помітна деградація соціокультурного простору та падіння рівня національної інтелігенції.

суспільстві, на його духовності й культурі. Тому виникла потреба відновленні ролі інтелігенції, у формуванні її здатності впливати на інших людей, забезпечуючи напрацювання моральнісних норм та неухильне їх дотримання. А для цього необхідно чітко уявляти сенс і сутність інтелігенції як специфічного соціального утворення в умовах розмаїття уявлень про неї.

По-третє, інтелігентність не успадковується людиною від народження, а формується в процесі навчання, виховання,

особистісного розвитку і набуття життєвого досвіду. Системно ці процеси відбуваються переважно в системі освіти. Тому нова парадигма освіти XXI століття повинна розглядати їх як одне зі своїх найважливіших завдань та як спосіб ефективної реалізації нею своєї місії відповідно до цієї парадигми.

По-четверте, формування і розвиток інтелігенції має виходити з того, що її представникам насамперед потрібна висока фахова компетентність, загальна і професійна культура, чіткі світоглядні позиції, гуманістична система життєвих цінностей, моральність, порядність і відповідальність. Їхня соціальна компетентність має поєднуватися з розвинутою громадянськістю, прагненням встановити доброзичливі взаємовідносини з іншими людьми.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
2. Словарь терминов и понятий по обществознанию / автор-составитель А.М. Лопухов. Москва, 2013. С. 127–128.
3. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма. Москва, 1990. – С. 17–20.
4. Новая философская энциклопедия. В 4 т. Москва, 2010. Т. 2. С. 130.
5. Надель С.Н. Современный капитализм и средние слои. Москва, 1978. С. 203.
6. Словарь-справочник по социологии / В. М. Капицын, А. А. Акмалова, А. В. Миронов и др. Москва, 2010. 304 с.
7. Русская философия. Энциклопедия. / Под ред. М. А. Маслина. Сост. П. П. Апрышко, А. П. Поляков. Москва, 2014. С. 229–230.
8. Райзберг Б.А. Современный социоэкономический словарь. Москва, 2012. С. 193.
9. 10 признаков по-настоящему порядочных людей URL: <https://lifedeeper.ru/post/1661-10-priznakov-po-nastojashhemu-porjadochnyh-ljudej/>.
11. Качества, свойственные порядочному человеку URL: <https://znaniya.com/task/22259290>.
10. Тепикин В.В. Интеллигенция: культурный контекст. – Иваново : Изд-во Ивановского университета, 2008. 108 с.
12. Кононенко Ю. 10 признаков настоящего интеллигента URL: <https://intelligentsia1.livejournal.com/662073.html>.

11. Петрухин В. Я. Русь в IX–X веках. От призвания варягов до выбора веры. Москва : ФОРУМ: Неолит, 2014. 464 с.
12. Померанц Г. С. Шэньши как тип средневекового книжника. *История и культура Китая*. Москва, 1974. С. 362–385.
13. Класс в социологии. URL: <https://www.e-xecutive.ru/wiki/index.php>.
14. Ленин В.И. Полное собрание сочинений. В 55 т. Москва : Издательство политической литературы, 1967. Т. 51. С. 48.
15. Уськов Д. Почему современная интеллигенция ни на что не способна и чем это грозит? URL: <https://regnum.ru/news/cultura/3046784.html>.
16. Аваков А. Интеллигенция: кризис или трудная миссия. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/avakov/4884bd7515cbd/>.
17. Кремень В.Г. Освітня діяльність і інтелект: проблеми формування національної інтелігенції *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2008. № 2. С. 3–11.
18. Філософський словник соціальних термінів / за ред. В. П. Андрущенка. Харків : Корвін, 2002. 672 с.
19. Цільова підготовка лідерів і гуманітарно-технічної еліти. З досвіду роботи факультету соціально-гуманітарних технологій НТУ «ХПІ» : монографія / за ред. А.В. Кіпенського і О.С. Пономарьова. Харків : Друкарня Мадрид, 2021. 295 с. (Серія «Сторінки історії НТУ «ХПІ»»).
20. Культура педагога : монографія / С.О. Заветний, С.М. Пазиніч, О.С. Пономарьов, Д.М. Тищенко. За ред. О.С. Пономарьова. Харків : Миськдрук ; ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2015. 320 с.